

Tartu Rüütli tänava kooli ümber on tekkinud suur tükk tühja ajalooruumi, mis vajab täitmist, tõdeb Lembit Koik, Poika vilistlane aastast 1947.

Pilk hämardunud aegade taha

L e m b i t K o i k

Eesti Ajakirjanike Liidu auliige 1999

Ajalugu, ükskõik mis teemal, võib ja saab käsitleda väga mitmeti. Sõltuvalt sellest, kes millelegi rõhu tahab asetada. Lähtudes kõigepealt ideoloogilistest vaatepunktidest, kuid tähtsusetu pole ka omaenda *ego*.

Kui sportlikus käimises tikib võistleja distantsi meeter-meetrilt läbi suhteliselt lühikeste sammudega, siis kolmikhüppemeister saavutab 18-meetrise tulemuse kahe sammu ja maandumishüppes, kontakteerudes maapinnaga vaid iga kuue meetri järel. Suured tükid tühja maad lendab ta lihtsalt üle. Sellise kerguse ja "tühjade maadega" läbitakse ka suuri ajaloodistantse – nagu näiteks Tartu Rüütli tänava kooli ajaloo käsitlemisel (vt "Tartu Hugo Treffneri Gümnaasium – 120" (ÕpL, 28.11.2003); "Treffneri müüt töötab", "Eesti Hugo" (Eesti Ekspress, 4.12.2003)).

Olen minagi selles koolimajas õppinud, keskkooli lõputunnistuse saanud ja

õpetajagi olnud, seepärast tahaksin peatuda mõnel küsitavusel ja tähenduslikel "tühjadel maadel", millest mainitud kirjatükkides üle hüpati. Sest need puudutavad ka mu armsaid klassi- ja koolivendi, kellest suur hulk kahjuks juba Toonelas on. Ma ei taha mingilgi moel riivata Hugo Treffneri tähendust Eesti kooliloos ega ka praeguse temanimeseks saanud kooli mainet, küll pean aga vajalikuks meenutada selles koolihoones olnud õppeasutusi läbi ajaloo. Neid ei pruugi ka kõik tartlased teada. Tehes lühidalt, n-ö kiirpilgul, toetun mitmele allikale, eelkõige 1980. aastal ilmunud mahukale teosele "Tartu ajalugu" (koostanud Raimo Pullat). Haridusvaldkonda

ja koolidesse puutuva on kirjutanud Allan Liim, kes olnud ka praeguse nimega kooli eelkäija – Tartu 1. Keskkooli – direktor. Vaatamata raamatu ilmumisaastale, on autor minu arvates kooliajaloo kuni 1940 kirjutanud täiesti objektiivselt.

Aadlipreilide pansionaadist Treffnerini

Rüütli tänava majas, kuhu 1828–1830 ehitati uus ja tänini säilinud koolimajaosa, oli algul Liivimaa aadlipreilide pansionaat. Peatselt asustati preilid mujale ja koolimaja anti kubermangugümnaasiumi kasutusse. Tasapisi ehitati kool suuremaks (1881 valmis võimlatiib) ja

õige pea oli terve kvartal Jaani kiriku kõrval kooli päralt. 1890 nimetati see kool Tartu gümnaasiumiks ja 1904 Aleksandri gümnaasiumiks (tegevus lõpetati 1918). Need olid kõik poistekoolid, tüdrukute õppeasutused arenesid eraldi. Muudest Tartu poistekoolidest on märkimist väärt veel kreiskool, millest kujunes reaalkool (ametlikult sai selle nimetus 1880). Algul oli see 5-, alates 1885. aastast 6-klassiline. Seda peetakse hilisema Poika eelkäijaks.

Tartu ülikooli usuteaduskonna lõpetanud Kanepi köstri Ludvig Treffneri pojana sündinud Hermann Hugo Fürchtgott Treffneril õnnestus 1883 teisel katsel erakooli asutamise luba saada ja ta võis järgmise aasta algul avada 3-klassilise II järgu saksakeelse poistekooli. Pisitasa jõudis ta oma kooli järku tõsta ning 1907 anti Treffneri koolile eragümnaasiumi nimetus ja õigused.

Milline oli tsariaja lõpul õpilaskonna seis Tartus (kevad 1917, Allan Liimi uurimus):

- Aleksandri gümnaasium – 796 õpilast (eestlasi 456),
- Reaalkool – 330 õpilast (eestlasi 200),
- Treffneri eragümnaasium – 423 õpilast (eestlasi 345, teisenä juute 41),
- Puškini tütarlastegümnaasium – 471 (eestlasi 224),
- Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi erakeskkool – 420 õpilast, kõik eestlased,
- A. Zilova tütarlaste eragümnaasium – 333 õpilast (eestlasi 150),
- A. Grassi tütarlaste erakeskkool – 268 õpilast (eestlasi 56, sakslasi 202).

Kõik kokku 3194, neist eestlasi 1851, sakslasi 547, venelasi 370, juute 219, lätlasi 152, poolakaid 34, leedulasi 4 ja muudest rahvustest 17. Algkoolivõrgus õppis umbes samapalju lapsi, eestlaste protsent oli aga mõnevõrra suurem.

Mis sai edasi?

Vabadussõda ja Eesti iseseisvumine tegi lõpu ka venestamisele ning baltisakslaste pikale võimutsemisele eestlaste maal. Hariduselus kõrvaldati kõigis astmeis võõrkeelte domineerimine, emakeel võttis koolides võimu. Aleksandri gümnaasiumi tegevus lõpetati, koolimaja Rüütli tänavas anti 1919. a Treffneri eragümnaasiumi kasutusse. Selle direktor oli siis juba kaks aastat olnud Konstantin Treffner (Hugo Treffneri lallepoja

pojapoeg). Sama erakooli vilistlane (lõpetas 1905), matemaatikuharidus Tartu ülikoolis 1917. Kaasaegsete mälestuste põhjal soliidne koolijuht, kes taotles oma poistele võimalikult hea keskhariduse andmist. Treffneris õppisid rikkamate vanemate lapsed. Muude koolidega võrreldes kõrgem õppemaks andis võimaluse valida-palgata hea kvalifikatsiooniga õpetajaid. Sedaviisi toimis HTG kuni likvideerimiseni 1940. a sügisel.

Kui sellest koolimajast 1982. a lõputunnistuse saanud Juhani Püttsepp kirjutab Eesti Ekspressis, et "... liberaalne suhtumine õpilastesse on Hugo Treffneri gümnaasiumile iseloomulik olnud" (õpetaja olevat täissuissetatud WC-st 9. klassi poisid välja kamandanud, vanemate klasside poisid võinud aga edasi pahvida!), siis Konstantin Treffneri aegse kooli kohta see ei käi. Helgi Tering kirjutab Õpetajate Lehes: Konstantin Treffner "teinud õhtuse "treti" teadaolevatesse punktidesse, viinud oma poisid ära, lasknud välja magada ja heitnud hommikul koolist välja". Treffner ei kannatanud laaberdamist, suitsetamist ega joomist. Sama suhtumine valitses kõigis Tartu poistekoolides.

Kui HTG-le anti koolihoone Rüütli tänavas, siis reaalkool sai korraliku ja suure Puškini tütarlastegümnaasiumi maja Riia tänavas. 1923. a nimetati see reaalgümnaasiumiks, 1931 liideti vahepeal asutatud tehnikagümnaasiumiga. Nii kujuneski Tartu suurim poeglastegümnaasium, mida hakati lihtsalt Poikaks kutsuma. Koolireform aga jätkus. Suuremates gümnaasiumides avati eelastmena progümnaasium, kuhu said astuda algkoolis neli klassi lõpetanud. Ka nende ridade kirjutaja sai Poika progümnaasiumi sisse, kuigi lühikeseks ajaks – juunisündmused 1940 ja järgnev pöörasid kõik eestiaegse pea peale.

Poika jätkas vanas reaalkoolis kujunenud traditsioone. Selleski koolis oli väga häid ja pühendunud õpetajaid, innukaid õppijaid aga kaunistas must kollaste äärispaelttega vormimüts, millel oli võrdne maine HTG sini-valge vormimütsiga. Imekombel on see mul tänaseni alles. Võrdselt Treffneri-poistega kandsime oma mütsi aastataguse peitmise (1940. a sügisest 1941. a suve lõpuni) järel Saksa okupatsiooni ajalgi. Ka ajal, mil ühiselt Rüütli tänavas koolimaja jagasime.

"Rändrüütli"

Sõjavanker 1941 jättis Tartusse masendavad jäljed. Mõnedki linnaosad olid maha põlenud või suurte purustustega. Kant, kus meie pere elas, põles maa-tasa. Ometi olid koolimajad enam-vähem terveks jäänud ja õppetöö võis jätkuda. 1942. a sügisel sunniti Poika oma Riia tänavas majast Pauluse kiriku kõrvalt lahkuma. Saksa sõjavägi asutas sinna *Feldlazaret'i*. Meid viidi üüriliseks Tartu Tütarlaste Gümnaasiumi majja Kalevi ja Riia tänavas nurgal. Seal kolisime aasta pärast Rüütli tänavasse, Treffneriga kokku. Saime omavahel üsna sõbralikult läbi. Aasisime vastastikku, et näe, ajaloo vingerpussina on vene kurbmangugümnaasiumist saanud meie ühine varjupaik. Saatus kujuneski selliseks, et jääme ühise katuse alla.

1944. a laastava sõjasuve järel mitmesuguste seikluste ja katsumuste keerisest tagasi Tartusse jõudnud, näis pilt linnast õudusunenäona. Imekombel oli aga maja, kus meie pere elas, ainult tupeva pommitabamuse saanud, katus meie korteri kohal pidas vett. Tasapisi võis linnas tuttavaid nägusid näha, nende hulgas ka klassivendi, ent siiski veel vähe. Olime ju kõik, kes kuidas, sõja jalgu jäänud. Sakslased värbasid poisse lennuväe abiteenistusse, paljud uljaspead õhutõrjeüksustesse vabatahtlikult, nende hulgas ka kiitsakas, kuid parajalt pikaks veninud siinkirjutaja koos kahe lähedase sõbraga. Olime läbinud ettevalmistuslaagri Ida-Preisimaal. Meid saadeti Ulila jõujaama ümber paiknenud õhutõrjekomandosse. Kõik meie "flakkide" laskeulatuse tulnud lennukid olid määratud allatulistamisele. Mida me mõtlesime? Ei, mitte seda, et päästa fašistlik Saksamaa hävingust. Ega ka seda, mis meist saab, kui ühtäkki venelaste armee üle rullib. Meie mure oli, et Tartu elektrist ilma ei jääks! Sõlmisime põhimõttelise kokkuleppe: igal juhul jääme kodumaale, sakslastega koos ei taandu. Meil läks see korda, kuid paljudel ei õnnestunud. Lembit Maranik (kellest kõigi eelduste kohaselt ja tema enda tahtmist mööda oleks saanud uus Palusalu või Kotkas) langes lahingus. Jüri Kork, Endel Kiiss ja Guido Toming jõudsid Saksamaa kaudu Ameerika mandrile, neist said Välis-Eesti tuntud tegelased. Kork töö-

1947 aasta lõpetajad 2002 aastal

Rühm sõjajärgse kolmanda lennu poisse kokkutulekul 2002, läbisegi endised treffneristid ja Poika poisid. Kolmandas reas paremalt teine akadeemik Jaan Einasto, tema kõrval vasakul Roman Rammul, samas reas vasakult teine Kaljo Utsal, teises reas vasakult esimene Vladimir Koslov, esimeses reas vasakult teine Eerik Teder, tema kõrval Ivar Piir. Paremalt kolmas istuja on Paul Lilla. Oma eri- või tööalal on ka kõik teised pildil olevad mehed väärikalt teeninud oma rahvast – nagu needki, kes ühel või teisel põhjusel Tartusse tulla ei saanud.

Foto erakogust

tas aastakümneid koguni NASA-s ja osales USA kosmoseprogrammides. Paljude saatust ma ei tea. Nagu sedagi, kuidas ma 1944. a sügise hakul üksinda Tartus üldse toime tulisin, kus ja mida sõin. Isa, nagu hiljem teada sain, oli venelaste kätte vangilangenuks ja vangilaagris hukkunud. Ema ja õde jõudsid sõjajärgsest imekombel elusate ja tervetena Tartusse tagasi minust hoopis hiljem.

Täna 60 aastat tagasi: Treffner ja Poika ühe katuse all

Sõda Sõrves polnud veel lõppenud, kui Tartus koolid kokku kutsuti. Hävinud oli 11 koolimaja, sh kenad suured 1. gümnaasiumi ja tütarlaste gümnaasiumi majad. Rütli tänava koolimaja oli terve. Oktoobris levitati teadet, et tuleb registreerida end koolidesse. Läksin minagi Rütli tänavasse, kust märtsis sai pikale ja keerukale koolivaheajale tulnud. Kool oli nüüd nimetatud Tartu 1. Keskkooliks, direktoriks meie oma vana Karl Maasik – tuntud matemaatik, õpikute autor ja Poika direktor läbi viimase viie segase aas-

ta. Maasik tervitas meid kätpidi, tundes nähtavalt rõõmu, et elus olime, ja sõnas: “Noh, metsavennad, jätkame õppetööd!”

Treffneri ja Poika poiste hulgas oli sõda teinud parasjagu laastamistööd. Veel 1943. a oli meie koolis a-, b- ja c-klass. Nüüd saadi koos Treffneri-poistega kõigis vanemates klassides kokku vaid a ja b. Kummagi kooli “veteranid” jäid omadega kokku ja nii sündisid paralleelklassid. Kahest suurest poistekoolist oli saanud üks. Ent selge oli ka see, et kõik Tartu ja linna lähiumbruse vanemad koolipoisid ühte majja ei mahu, seepärast avati Näituse tänavas poistele veel üks keskkool.

“Mu isamaa...”

Portfell oli kooli minnes kerge, vaid matemaatika- ja füüsikaõpikud, vahel ka maateaduse ja keemia omad, muud olid kuulutatud kehtetuks. Kuulasime ja konspekterisime nagu ülikoolis. Teadsime, et linnas olid tehtud kõvad poliitilised ümberkorraldused, kuid koolidesse polnud mingid agitpropbrigaadid veel jõudnud.

Ühel esmaspäeval pidime pärast kolmandat tundi aulasse kogunema. Oli 6. november. Õeldi, et tulevad aktus ja pidupäevad. Meenutasime, et eelmisest aktusest ja pidupäevast oli möödunud üle kaheksa kuu – see oli 24. veebruaril, päeva saatsid õhuhäire ja pommiplahvatused. Siis tähistasime Eesti Vabariigi 26. aastapäeva, kooliukse kõrval lipuvarde sinimustvalge ja punane haakristiga lipp. Nüüd oli välisukse kõrval vaid punane sirbi ja vasaraga lipp, Eesti lippu ei tohtinud enam heisata. Direktor Karl Maasik ütles lühikeses aktusekõnes, et tähistame kogu suure Nõukogude Liiduga oktoobrirevolutsiooni 27. aastapäeva, et suur Stalin oli lubanud inimvihakajaliku fašistliku Saksamaa peatselt koos sabarakkudest satelliitidega põlvili suruda, et Eestis on juba rahu käes, pommid enam ei plahvata ning varjendisse tormamine jäägu unustusehõlma. Tähtis on nüüd õppetööd hästi jätkata.

Nagu tavaks, tuli selliste pidulike sündmuste lõpuks hümnid laulda. Klaverikunstnikust lauluõpetaja Valdes lõi avaakordi ja aulatäis poisse alustas pü-

halikult: "Mu isamaa, mu õnn ja rõõm...". Seisin ja laulsin lahtise akna kõrval. Väljas oli kena soe ilm, tänavapoolsed aknad lahti. Vaatasin silmanurgast korraks välja. Üle tänava, vana postkontori ees oli hulganisti rahvast seisma jäänud ja vaatas üles meie poole. Kui hümnilaulmise lõpetasime, hakkas rahvasumm meile lehvitates pidulikust seisakust lahkuma. Lehvitasime vastu. Ma ei tea senini, kas direktor Maasikule sellest pahandusi tuli, kuid direktoriks jäi ta veel aastaks.

Oma kooli õpetajaks

Kaks aastat pärast kooli lõpetamist kutsus Karl Maasik mind õpetajaks, et tutvustada 7. klassi poistele N Liidu ja Eesti NSV konstitutsiooni, mis pandud õpkekavasse. "Oled ju meie kooli poiss, tule ja aita," ütles ta, sätime tunnikoormuse nii, et see ülikooliõpinguid ei segaks. Nõustusin. Olin õigusteaduskonnana teisel kursusel teinud eksami nõukogude riigiõiguses, konstitutsioonide tekstidega kursis. Asendasin ka 6. klassi ajalooõpetajat. Poisid teadsid, et olen sama kooli vilistlane ning õpin ülikoolis, suhtusid minusse kui vanemasse koolivenda, kes on jõudnud sinna, kuhu nemadki püüvad, ja kuulasid tunnis tähelepanelikult. Kevadel sujusid asjad eksamil hästi. Komisjon pani vaid mõnele "kolme", klassi keskmine hinne oli "neli pluss". Sain Maasikult komplimendi, mis tegi sulaselget rõõmu. Olgu siinkohal toodud kolme "minu poisi" nimed: loodusteadlane Kaarel Orviku, arstiteadlane Rein Zupping ja ajakirjanik Peeter Kaseoja. Väga säravad isiksused.

Tükk tühjaks jäetud ajalooruumi

Aastapäevakirjutistes on ajalooliselt palju tühja ruumi, samuti ei saa nõus olla mõne üldistusega: "Tartu 1. Keskkooli *alias* Treffoonia direktor Allan Liim..." Kas austatud Allan Liim ikka tundis end "Tammsaare-legendi" ühe looja ja *sega-kooli* direktorina ühtlasi Treffneri järglasena? Vilistlaste kokkutuleku tervituskõnes ja väikestes vestlusringides, kus oli nii vanu treffneriste kui ka Poika poisse, ei teinud ta ühtki vihjet Treffnerile. Meil olid tookord väga vabameelised vestlused. Üks kooliõpilend ütles juba mõni aasta tagasi, et see "Treffoonia-eufooria" on Tartus ülepaistatud.

Meist rohkem kui kümme aastat hiljem, 1958 lõpetanud Jaan Kaplinski on Eesti Ekspressile (4.12.2003) öelnud: "Meie kooli legend on kaunisti Maurusega haagitud, kuigi kool oli ju mujal ja järjepidevust nagu ka õieti pole. Minu meelest on Treffneris olnud eri aegu ja eri vaimusid. Minu ajal oli kool kaunis oma näota, aga mingi kalduvus täppis-teaduste poole ehk siiski."

Ei enne Allan Liimi ega ka pärast teda olnud samuti Treffneri-müüti. Sellest võiks ehk rääkima hakata, kui läheks täide 1955 lõpetanud (vististi viimane poistekooli lend) arstiteadlase Maido Siku soov Eesti Ekspressis, et tuleks taas-tada poistekool.

Sõjajärgsed aastad – see ongi see tühi ajalooruum. Meenutamist väärivad toonased unustatud õpilased ja nende mõttemaailm, ka õpetajad. Vanemate klasside õpilased lävisid tihedalt, nad olid suhteliselt sarnaselt läbi elanud kõik sõja-aastad ja noorematest seetõttu tõsisemad. Just nendest sai võimlemis-õpetaja Endel Arand komplekteerida küllalt tugevad korv-, võrk- ja jalgpallimeeskonnad. Kuni meie klassi lõpetaamiseni ei olnud komsomoliorganisatsioonil veel jõutud luua, järelikult polnud ka poliitilise sisuga koosolekuid. Ma ei mäleta ühtki õpetajat, keda oleks võimuparteisse võetud. Kõik pedagoogid olid ammu enne sõda, iseseisvusajal, koolitööl. Väljapeetud ja poliitiliselt vaiksed. Direktor Karl Maasiku ümber oli koondunud soliidne õpetajaskond. Südametööjusega meenutan ajalooõpetajat V. Mettit, maateaduse õpetajat David Koppelit (sõjaeelse populaarse kooliatlase autor), lauluõpetajat-helliloojat Juhan Simmi (jätkas Valdese tööd ja viis meie noori ka laulupeole), keemiaõpetajat pr Koppelit ja saksa keele õpetajat E. Kibbermanni, rääkimata spordipoiste "isast" Endel Arandist. Elasisime koolis nagu mingil üleminekuperioodil ühest ühiskonnakorrast teise. Räige poliitiline surve, repressioonid ja venestamine seisid ees. Pärts rahulik elu muidugi polnud. Kuulsime, et inimesi vahistati ja nad kadusid. Käis metsavendade jahtimine, teadsime relvastatud kokkupõrgetest, eriti Põlva- ja Võrumaal. Vanemate klasside poisse, nende hulgas mindki, kutsuti vähemalt korra mingisse jälitusorganisasse ülekuulamisele (GPU see ei olnud, kuid kasutati tõlki, sest ve-

ne keelt ma ei osanud). Õnneks oli enamik kaebusi anonüümsed, kaebajaga ei vastastatud. Süüks esitatud "faktid" olid ümberlõkatavad või varjatavad, sest mingeid dokumente ei näidatud. Minu mäletamist mööda meie koolist keegi vaikselt ei kadunud.

Endistest Poika poistest ning treffneristidest oli kiiresti ja vastukäimisteta ühtne pere saanud. Üksmeeles otsustati ka ajaarvamise ja lõpumärkide asi. 1945. a lend kuulutas end esimeseks (sellest uus ajaarvamine algaski), mis tähendas, et meie olime kolmas. Lõpumärgi projektivõitluse võitnud kavand, kiidetud heaks mõlemas klassis, viidi ühe Rüütli tänavas asunud kullassepa kätte. Musta kahetahukalise märgi keskel oli kolme lendava linnu traditsiooniline kujutis. Direktor Maasik, istudes pärast lõpetamist meiega Ateena restoranis peolauas, sõnas toostis umbes nii: "Poisid, teid on siin omaaegse reaalkooli, hilisema Poika ja muidugi ka Treffneri kooli järglasi. Kui neid vanu koole arvestada, siis kisub seitsmekümenda lennu kanti. Aga jäägu see ajalukku, nüüd olete, nagu ise otsustasite, kolmas lend. Olgu nii ja teile õnneks!" Vaatas meilt kingituseks saadud nimelist märki ning tõstis tervituspokaali. Teadsime, et ta armastas paari kolleegiga vahel napsitada, range matemaatik polnud mingi munk.

Koos istusime ka hilisemal vilistlaste kokkutulekul. Meil olid sõbralikud ühislauad, kaetud enamasti võimlas. Neilgi meenutati nii Treffneri kooli kui ka Poika ajalugu. Ainuke asi, mis meid häiris, oli tüdrukute sagimine koolimajas. Pead vangutama pani üks vilistlaste kokkutulek, kus vaat et kolmandik olid noored naised.

Tühja koha tuntud mehi

HTG 120. aastapäeva tähistanud kirjutistele mõeldes on meie kooliskäimine üsna hämar aeg. Või pole osatud seisu kohta võtta, selle ajaperioodi olemust avada-tutvustada? Küllap nii üht kui teist. Tunnen endalgi, vanal ajakirjanikul, süüd.

Kas meie aja poistest keegi ka üldiselt tuntuks sai? Esimesest lennust torkab kohe meelde kolm. Kauaaegne metsandusminister Heino Teder, kes oma hästikorraldatud metsaspetsialistide meeskonnatööga hoidis Eesti ühe suurema

rikkuse säilimise ja kasutamise kontrolli all. Heiti Kadastik, psühhiaater, ühiskonnategelane ja publitsist, kes nii mõndagi omaaegset tabuteemat hästi seletada-selgitada oskas. Eesti advokaatide tippu tõusnud Lembit Lill, kes parimas loomeas Tartus traagiliselt hukkus. Meist eespool olid ka tuntud teadlaseks tõusnud Viktor Masing (tema isa oli meie sõjaaegne füüsikaõpetaja) ja näitleja Karl Kalkun. Meie klassi poistest vaieldamatult tuntuimaks meheks on saanud akadeemik Jaan Einasto. Kõigil oli juba siis selge – Jaanist saab kuulus astronoom. Ta ehitas endale läätsteleskoobi, millega ilmaruumi uuris. Terve klass oli talle abiks päikesevarjutuse jälgimisel. Tema kommentaarid ja joonised töid kaasa teadusringkondade tunnustuse. Koos Karl Kalkuniga tegutses kooli näiteringis meie klassivanem Aksel Orav. Paljud meie poistest (nii a- kui ka b-klassist) läksid ülikooli arstiteadust õppima. Lembit Tähepõllust ja Koit Esterist said teaduste doktorid ja nad sidusid end ülikooliga. Tuntud arstideks tõusid Bernhard Lehepuu, Heldur Vardja, Endel Kalev, Roman Rammul ja Alfred Sapert. Ei saa nimetamata jätta ülikooli prorektorit Ülo Saagi, õppetööga seotud Arved Lutsu, Ivar Piiri, Mart Seppa ja Kaljo Utsalit, Tallinnas tegutsenud kirjandusteadlast Eerik Tederit ja majandusprofessor Vladimir Koslovi (minu klassivend algkooli esimesest klassist alates Karlova mõisas olnud Jüri Parijõe koolist). Meie klassi poisid on ka vaikne ja vägev kooliajaloolane Endel Laul, omaaegne tippkorvpallur ja hilisem näitleja Heino Raudsik, Tartus üpris tuntud jooksumeister ja hilisem loomaarst Elmar Lust, kes võimudega alalõpmata pahuksis oli, kuid alati peale jäi.

Kõigist, kellest võiks, ei jõua ega saagi siinkohal kirjutada. Süda aga ei luba vaikselt mööda minna ühest staažikast pedagoogist, kes Tartus ja Tartumaal töötas: Paul Lilla. Olen päris kindel, et paljud Eesti õpetajad ei tea, et tegemist on Korea sõja veteraniga. Ta võeti Tartus vene sõjaväkke ja saadeti Stalingradi nn miinikooli ohvitseriks õppima. Kui puhkes Korea sõda, kamandati muude väeosade seas ka Stalingradi kooli kursandid maailmale üsna teadmatult kommunistliku Põhja-Korea kaitseks ja võitlusvõime tugevdamiseks sõtta oma oskusi näitama ning uusi relvi katsetama,

ameeriklaste vastu. Mäletame ju, et sinna läks kommunismi võidu nimel sõdima suur hulk Hiina "vabatahtlikke". Ja huvitav-huvitav, teispool rinnet oli ka üks klassivend – Harri Pleer. Meie kambajõmm, läks noore poisina Saksa lennukiväe abiteenistusse. Tema väeosa taandus Eestist Saksamaale. Õnnelikud juhtumised olid tema poolel – jäi sõjatules terveks, pärast sõda pääses Inglismaale ja sealt edasi USA-sse. Et kiiremini kodakondsust saada, soovitasid seal sed eestlased USA sõjaväkke astuda. Seda ta tegigi, kuid see samm viis Korea sõtta, hiljem osales ta ka Vietnami sõjas. Kui ta elusalt USA-sse tagasi sai, hakkas tervis kummalisel moel mängima. Harri Pleer käis möödunud kümnendil ja veel uue sajandi alguses korduvalt Eestis sugulastel, kaks korda ka allakirjutanul suvisel Saaremaal külas. Möödunud aastal ta enam ei tulnud. Ei aidanud ravi ega lõikused, kiirituskahjustused said tema üle võidu. Tõepoolest, kuulume põlvkonda, keda sõjavankrid tõsiselt räsivad ja kellelt kõvasti matti võtsid.

Kreenis ajalugu?

"Tartu ajaloo" on ülevaatlilikult ja objektiivselt kirjast Tartu koolilugu läbi aegade, ent seda aastani 1940. Nõukogude perioodi kirjeldus on seal läbinisti poliitiline ja kommunistliku ideoloogia kammitsas. Pole siin Allan Liimi süüd, tema jäeti selle peatüki kirjutamisest kõrvale. Selline aeg oli, ühesuunaliselt ideoloogiline. Ometi ei tohiks me nüüd kalduda teise äärmusse. Kogu aeg nagu laev kreenis, kuidagi ei püsi normaalses asendis. Praktika näitab, et ajalugu ongi väga poliitiline distsipliin. Kõik oleneb vaatleja ideoloogilisest kuuluvusest.

Õpetatud juristina ja palju aastaid ajakirjanikuna töötanud elukogenud mehe pean lugu täpsusest ja objektiivsusest. Seepärast häirivad mind ka avalikus sõnas kas tahtlikult või tahtmatult tühjaks jäetud või väga ühesuunalised kohad ajalookäsitlustes. Ei lähe meelest, kuidas armas klassivend, kolme sõja veteran Harri Pleer, arutledes kord Saaremaal sauna eesruumis sõjateemat, oli kindlal seisukohal, et ärplemine tuleb jätta – Teine maailmasõda ei olnud Eesti sõda. Kas need treffneristid ja Poika poisid, kes olid Saksa vormis, Eesti Leegionis ja Wehrmachtis, on tõepoo-

lest sõjaliste teenetega vabadusvõitlejad, tema sealhulgas, ning need treffneristid ja Poika poisid, kes võeti 1941. aastal N Liidu sõjaväkke, olid küll liitlaste poole vabastusvõitlejad, kuid nüüd igavest vihkamist väärt? Mõlemat poolt tabasid kohutavad kaotused. Ühed pidid kodumaalt taanduma, Eestisse jäädes näguripäevi nägema või vangilaagris surema, teised said vähemalt ühe igatsuse täidetud – jõudes okupatsiooniväega tagasi koju. Eesti ei saanud iseisvust nõukogude suurvõimult ega oleks seda saanud ka Hitleri omalt. Kas ei ole see meie rahva, sealhulgas meie sõprade-koolivendade saatuse kohutav pilge? Umbes nõnda ta sõnas. Ma ei vaielnud vastu. Ei hakanud vaidlema ka selle üle, mis nimetust või numbrit kannab praegu Tartus Rüütli tänavas asuv segakool. Võib-olla jäävadki poiste- ja tüdrukutekoolid ajalukku. Kuid ajalugu tuleb käsitleda nii, nagu see tõepoolest olnud on. Tühje kohti pole viisakas sisse jätta.

Olgu see Rüütli tänava kool nüüd Hugo Treffneri nimeline, just nimeline. Vana koolipapa, Tammsaare värvika Mauruse prototüübi austuseks. Kui Tartus nii taheti. Oleme oma klassivendadega käinud selles kahe sajandi tagusest aadlipreilide pansionaadist mitmeti ümberehitatud ja nüüdseks tänapäeva nõuetele vastavas ilusas koolimajas ja tunne röömu, et meie vana kool selline on.

Kõigile seal töötavatele õpetajatele ning õppivatele poistele-tüdrukutele ainult head soovides lõpetan ka oma jutu. Loodan, et need subjektiivsed "pildikesed" minevikust pakuvad lugejatele lisateavet. Et mis seal Rüütli tänava vanas koolimajas kõik aset leidnud on, kes ja kuidas koolis käinud. Et Treffneri nimeline kool ja direktor on selles majas olnud vaid paarkümmend aastat, A. H. Tammsaare nime on see kandnud kauem, kuid number ühte, selle kooli numbrit, kus meie käisime, on vana koolimaja kandnud kõige kauem.